

חג הפסח - הירד החזקה

הרב שבתי סבתו, ראש הישיבה

קשיים מכוננים

חג הפסח זכה למקום נרחב ביותר בתורה, הרבה יותר מכל מועד אחר. למעלה משבעים וחמשה פסוקים מקצה התורה לחג הפסח מכל צדדיו. אולם במקום שהפסוקים הרבים יבהירו את תמונת החג, היא הולכת ומתערפלת. ישנם חלקי פסוקים והגדרות שקשה להולמם ולשבצם כמות שהם במארג הכולל של מצוות הפסח.

הקושי הראשון והבולט ביותר בסדרת הקשיים מצוי בפסוק האחרון בתורה הנוגע לחג הפסח:

שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּאת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצַרְתָּ לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה
(דברים טז, ח).

שמונה פעמים חוזרת התורה ומדגישה פעם אחר פעם, שאכילת המצות משתרעת על פני שבעה ימים, והנה בפסוק האחרון הנוגע לעניין הפסח מופיע שינוי בולט: "שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּאת!"

לפני שנמשיך בסדרת הקשיים הבאים, נדגיש תופעה מופלאה: את סודותיה מצפינה התורה דווקא בסיבוכי הסתירות ובמילים היוצאות דופן והלא שגרתיות, שאם לא נשקיע בהבנתן לא נוכל לחשוף את הכוונה העומדת מאחריהן.

והנה הקושי השני. מן הפסוק הבא אנו למדים כי איסור הימצאות חמץ מן התורה מתחיל מחצות יום ארבעה עשר בניסן, ואכן כך נפסקה ההלכה:

לֹא תִשָּׁחַט עַל חֻמֵץ הֵם זְבָחֵי יְלִינן לְבַקֵּר וְזָבַח חֵג הַפֶּסַח (שמות לד, כה).

שחיטת הפסח מתחילה מחצות יום ארבעה עשר ועל אותה שעה מזהירה התורה

מפני הימצאות חמץ. אולם דווקא במקום בו מצווה התורה להשבית את החמץ, מופיע תאריך אחר:

שְׁבַעַת יָמִים מִצֹּאת תֹּאכְלוּ אֶת בְּרוֹת הַרְאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי כָל אֲכֹל חֶמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הַרְאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי. וּבֵיּוֹם הַרְאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבֵיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם (שמות יב, טו-טז).

לפי הפסוקים האלה, היום הראשון שהוא מקרא קודש הוא חמשה עשר בניסן, ובאותו יום ראשון עלינו להשבית שאור מבתינו, ולא ביום הקודם שהוא ארבעה עשר. תובנה זו אינה מסתדרת גם עם פסוק אחר באותה פרשה:

שְׁבַעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצָא בְּבֵתֵיכֶם (שמות יב, טז).

כיצד ייתכן שאותו יום בו עלינו להשבית את החמץ, הוא בעצם היום הראשון משבעת הימים שבו כבר קיים איסור הימצאות חמץ מתחילתו?

הקושי השלישי, הוא שבספר דברים מבארת התורה את הנימוק למצוות אכילת מצה, והיא היציאה החפוזה ממצרים:

לֹא תֹאכַל עֲלֵיו חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצֹּאת לָחֶם עֲנִי כִּי בַּחֲפוּזִין יֵצְאֶתָּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (דברים טז, ג).

המצה היא לחם עניים, שאין להם אמצעים להסקה והם נאלצים לאפות את בצקם במהירות לפני שיחמץ. היציאה החפוזה של ישראל ממצרים לא אפשרה את ההמתנה להחמצת הבצק והתוצאה היתה מצה.

הנימוק הזה נתמך בפסוקים מפורשים שנאמרו בספר שמות:

וַיֹּאפֹּו אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצֹּאת כִּי לֹא חֶמֶץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכֹלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם יִצְדָּה לֹא עָשׂוּ לָחֶם (שמות יב, טז).

כלומר, אכילת מצה היא תוצאה של היציאה המהירה. לעומת זאת, בפרשה שאחריה נאמרו דברים הפוכים:

מִצֹּאת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לָךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לָךְ שְׂאֵר בְּכֹל גְּבֻלְךָ. וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם (שמות פרק יג, ז-ח).

מה פירוש "בעבור זה"? האם כדי לאכול מצה ופסח יצאנו ממצרים? רש"י מפרש: בעבור שאקיים מצותיו, כגון פסח מצה ומרור הללו. כלומר, אכן, יצאנו ממצרים כדי לעבוד את ה' בקיום מצותיו, וכגון פסח מצה ומרור. פירוש זה, שנראה כפשט הכתוב כאן, הוא הפוך מן הפסוק שהובא לעיל בספר דברים!

הרמב"ן בפירושו נשאר נאמן למקרא בספר דברים ולפיכך הוא מוסיף אות אחת, האות שי"ן, כביכול כתוב 'בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים, אני עובד את העבודה הזאת'.

ועדיין, מרחף על כולנה הקושי הבא: נצטט שוב את הפסוק מספר דברים: "שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלִיו מִצוֹת לָחֶם עֲנִי כִּי בְּחַפְזוֹן יֵצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". הפסוק מסתיר קושי סמוי. הרי עם ישראל יצא ממצרים ברכוש גדול, בכלי כסף וכלי זהב ושמלות, "וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֶתֶם וְצֹאן וּבָקָר מְקַנָּה כְּבֵד מְאֹד" (שמות יב, לח), אז מדוע הלחם נשאר לחם עוני? על שאלה סמויה זו משיב הפסוק: כי בחפזון יצאת מארץ מצרים. אולם הקושי עדיין עומד בעינו. הרי לפני מכת בכורות עומד משה ומקבל את הצו האלוהי המפרט כל מה שיתרחש בליל חמשה עשר, ועל פיו נצטוו בני ישראל לשאול משכניהם כלי כסף וכלי זהב ושמלות כדי להכין את יציאתם. אם כן, מדוע לא נצטוו להכין לחם ובצק תפוח לקראת היציאה החפוזה?

יד חזקה

הקשיים האלו יובילו אותנו להבנות חדשות ומעמיקות.

נפתח בקושי השלישי:

וְהִגְדַתְ לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם (שמות יג, ח).

התקשינו בשאלה מה פירוש "בעבור זה", וציטטנו את פירושי רש"י ורמב"ן. נציג כאן פירוש נוסף, והוא, שהביטוי מתייחס לפסוק שאחריו:

וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצֵאָךְ ה' מִמִּצְרַיִם (שמות יג, ט).

כלומר, מדוע "עשה ה' לי" (ככה) בציאתי ממצרים, שהוציא אותי בחיפזון ולא יכולתי להתמהמה ולכן אפיתי את הבצק עוגות מצות ולא חמץ וגם צידה לא הכנתי לוי? "בעבור זה!" "למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים", ה' רצה להראות לי שאני יוצא בעל כרחי וביד חזקה אפילו נגד רצוני. זו הסיבה שה' לא רצה לצוות עלי מבעוד מועד להכין לחם וצידה לדרך, כמו שהכין אותי בשאילת כלי כסף וכלי זהב ושמלות.

ועדיין, מי אומר שהמקור "ביד חזקה" מכון נגד ישראל ולא נגד המצרים, ומדוע המסר הזה כל כך משמעותי?

במאמר "לאות ולזכרון" על מצוות התפילין (יפורסם בע"ה בעתיד) כתבנו את הדברים הבאים:

וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בִיד חֻזְקָה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרַיִם (שמות יג, ט).

על פניו נראה שהיד החזקה מכוונת נגד המצרים, אולם לכשנעמיק יותר יתחוויר לנו שהיד החזקה הזו מכוונת נגד אלו מישראל שסירבו לצאת ממצרים. נשוב אל סוף פרשת שמות ונתחבר אל תשובתו הנחרצת של הקב"ה לתלונתו של משה:

...עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעָה, כִּי בִיד חֻזְקָה יִשְׁלַחַם, וּבִיד חֻזְקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶץ (שמות ו, א).

רש"י מפרש:

ביד חזקה (של ה' ישירות) ישלחם (פרעה, בעל כורחו), וביד חזקה (של ה' באמצעות המצרים) יגרשם מארצו (את בני ישראל בעל כרחם).

כלומר, מצד אחד ה' מפעיל יד חזקה על פרעה (באמצעות המכות), כדי לאלץ אותו לשלח את בני ישראל לעבוד את ה'. ומצד שני ה' מפעיל יד חזקה על ישראל (באמצעות המצרים), כדי שיגורשו ממצרים בלא להתמהמה.

הנה הפסוק הבא, שהוא ביטוי מובהק ליד החזקה כנגד בני ישראל:

וּתְחַזֵּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ... (שמות יב, לג).

המצרים, מצדם, היו רדופים לשלח את העם לעבודת ה', בתקווה שזה יגן עליהם מן המגפה. מאידך, גם בני ישראל גורשו מיידית ממצרים, בלא יכולת להכין צידה לדרך:

...כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם (שם, לט).

זו בדיוק תמצית הנבואה שנאמרה למשה לפני מכת בכורות:

...עוֹד נִגַּע אֶחָד אָבִיא עַל פְּרַעֲה וְעַל מִצְרַיִם, אַחֲרַי כֵּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשִׁלְחוֹ כִלְהָ (ישלח את כולכם), גִּרְשׁ יִגְרָשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה (שמות יא, א).

גם פה יש ביטוי כפול: "יִשְׁלַח אֶתְכֶם... יִגְרָשׁ אֶתְכֶם". כלומר, ישלח אתכם בעל כורחו, ויגרש אתכם בעל כורחכם. פרעה סבר שבני ישראל ישובו אחרי שלושה ימים, לכן לא היה בכוונתו לגרשם אלא לשלח אותם לשלושה ימים לעבוד את ה'. עבור בני ישראל זה יהיה גירוש, כלומר גם ללא זמן התארגנות וגם שלא על

מנת לחזור.

שתי מטרות היעד השונות של היד החזקה מופיעות, ברמז, בשתי פרשיות התפילין שנאמרו מיד עם היציאה ממצרים.

הפרשיה הראשונה, שהיא "קדש לי כל בכור", העוסקת במצות הפסח, פותחת ומסיימת בחזקת היד, וחזקת יד זו היא **כנגד ישראל**.

הפרשיה פותחת באמירה:

קִדְשׁ לִי כָל בְּכוֹר... כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם... (שם, ב-ג).

ומסיימת באמירה:

...לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאךָ ה' מִמִּצְרַיִם (שם, ט).

הפרשיה השנייה, שהיא "והיה כי יביאך", העוסקת במצות קדושת הבכורות, פותחת ומסיימת אף היא בחזקת היד, אלא שמפורש בכתוב שחזקת יד זו היא

כנגד המצרים.

הפרשה פותחת בהיגד:

וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ... וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בַּחֲזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם... (שמות יג, יד).

ומסיימת בהיגד:

וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וְלְטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם (שם, טז).

ומפורש בכתוב, שחזקת היד הזו בפרשה השנייה היא כנגד פרעה:

...בַּחֲזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים... וְהָיָה כִּי הִקְשָׁה פְרַעֲה לְשַׁלְּחָנוּ וַיִּהְיֶה ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... (שם, יד-טו).

הציווי לגדול

כדי להשיב על השאלה, מדוע המסר הזה הוא כל כך משמעותי, נפנה למאמר שכתבנו לפסח וכותרתו "כלי זהב ושמלות" (ותשאני רוח, ספר המועדים), ונצטט משם את הקטע הבא:

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" - אמר רבי סימון: אין כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל! (בראשית רבה י, ו).

דבריו של רבי סימון מותירים אותנו עם שתי שאלות:

א. מדוע צריך להכות את העשב כדי שיגדל, האם אין זה רצונו טבעי לגדול?

ב. מיהו אותו מזל ברקיע, ומה פירוש המילה 'מזל'?

אנו רגילים לכנות בשם 'מזל' כל הישג שהגענו אליו ללא טרחא וללא השקעה. למעשה, כל תכונה מולדת שנולדנו יחד אֶתה היא מזל, כדוגמת כישרונות, כוחות, הרגשות, אופי, צבע עיניים וגובה.

בורא העולם העניק לנו את כל אלו כדי שנבצע בשלמות את השליחות שהטיל עלינו. מובן מאלינו שכל היכולות האלו מתאימות להשגת היעד שהוטל עלינו. גם רגעי החיים שהוענקו לנו אמורים להתאים לקושי השליחות.

המזל שאלינו התכוון רבי סימון, הוא השליחות העתידית שנועדה לדחוק בכל עשב לגדול כדי לבצע את שליחותו בשלמות. באופן טבעי, נוח לכל עוֹבֵר להישאר ברחם אמו כמה שיותר. העובר אוכל ושותה ומתקיים ללא אחריות וללא רגעי מתח, כי יש מי שדואג לו. היטיב לבטא זאת איוב בימי הכאב הנוראים שפקדו אותו:

מי יתַנְנִי כִּי־רָחִי קָדָם כִּי־מִי אֶל־לוֹהֵה יִשְׁמְרֵנִי. בְּהִלּוֹ נִרוּ עָלַי רֵאשִׁי... (איוב כט, ג-ג).

אולם, לא רק כל עשב, אלא גם כל עֹבֵר מוכה על ידי מלאך ברגע יציאתו. המלאך מכבה את הנר הרוחני הדלוק לראשו ובו היה צופה מסוף העולם ועד סופו, כדברי מדרש תנחומא (פקודי, ג).

גם בני ישראל, ברגע יציאתם ממצרים פחדו לגדול ולהיות לעם ה', המקבל עליו אחריות כבדה לשלום העולם כולו. הם רצו להישאר עבדים, ללא אחריות, כשארדוניהם המצרים דואגים למנת המזון המינימלית לקיומם:

הֲלֹא זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבְרָנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חַדְל מִמְּנוֹ וְנַעֲבֹדְךָ אֶת מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֵּתְנוּ בַּמִּדְבָּר (שמות יד, יב).

אלא שהשליחות האלוהית שהוטלה עליהם בידי ה' אינה מאפשרת להם להישאר ברחם האומה המצרית, ובעל כורחם הם נאלצים להיות מגורשים ממצרים.

זהו המסר המשמעותי שה' מעביר לישראל באמצעות אכילת המצה בפסח, שהיא סמל לאי יכולתם להתמדה.

היום הראשון

ניגש כעת לפתרון הקושי השני הנוגע לביטוי: "אָף בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם".

כדי להבין את הביטוי "ביום הראשון", נפנה לפרשת המועדים שבספר ויקרא, ושם נבחין בין חג הפסח לבין חג המצות:

בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים פֹּסַח לַה'. וּבַחֲמֵשֶׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמִּצּוֹת לַה' שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ (ויקרא כג, ה-ו).

על פי הפסוק הזה, חג הפסח מתחיל ביום ארבעה עשר ואילו חג המצות מתחיל בחמשה עשר. מכאן שיש שני ימי ראשון - יום ראשון של חג הפסח שהוא ארבעה עשר, ויום ראשון של חג המצות שהוא חמשה עשר.

נשוב אל הפסוקים מספר שמות ונשבץ בתוכם את הביאור:

שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אָף בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם (זהו יום הארבעה עשר, היום הראשון של חג הפסח), כִּי כָל אִכְל חֻמֵּץ וְנִבְרָתָהּ הִנֵּפֵשׁ הֵהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיוֹם הָרִאשׁוֹן (של החמשה עשר שהוא חג המצות) עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי.

וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ (זהו יום החמשה עשר, היום הראשון של חג המצות) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם (שמות יב, טו-טז).

וכך יבוא אל נכון פסוק המפתח:

לֹא תִשְׁחַט עַל חֻמֵּץ דָּם זָבָחִי וְלֹא יִלִּין לְבָבְךָ זָבַח חַג הַפֶּסַח (שם לד, כה).

זהו חג הפסח, המתחיל ביום הארבעה עשר.

רשות וחובה

כאן אנו מגיעים לפתרון הקושי הראשון שהצגנו בפתיה למאמר. שמונה פעמים חוזרת התורה ומדגישה שאכילת המצות משתרעת על פני שבעה ימים, והנה בפסוק האחרון הנוגע לעניין הפסח מופיע "ששת ימים תאכל מצות!"

הגמרא פותרת את הקושי באמצעות ההבחנה בין חובה לרשות ובאמצעות מידה אחת משלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהם, ואת הפתרון הזה מצטט רש"י (שמות יב, טו):

ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך, מה שביעי רשות - אף ששת ימים רשות. מאי טעמא? הוה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל

ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. יכול אף לילה הראשון רשות?... תלמוד לומר "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה (פסחים קכ).

הפלא הוא ששמונה פעמים התורה חוזרת על הציווי לאכול מצות שבעה ימים, ומשמע שזה חובה, ולמרות זאת רמז אחד משנה את הכל.

כדי להבין זאת, נפנה לשני הפסוקים הבאים מפרשת "קדש לי כל בכור:

שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכְלוּ מִצֹּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חָג לָהּ. מִצֹּת יֹאכְלוּ אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לָךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לָךְ שְׂאֵר בְּכֹל גְּבֻלְךָ (שמות יג, ו-ז).

האין זה מוזר שהתורה חוזרת פעמיים על הציווי לאכול מצות שבעה ימים, פסוק אחרי פסוק?

מבאן, שהפירוש של הפסוק השני יהיה כך: המצות שִׁיֹּאכְלוּ באותם שבעת הימים שהזכרתי בפסוק הקודם, הן כתוצאה מן האיסור "לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך". כלומר, הציווי העיקרי הוא איסור החמץ, ומתוך כך, מה שנשאר זמין הן המצות, אולם אם תעדיף לאכול אורז או פירות או תפוחי אדמה - הרשות בידך.

צורה זו, של מתן רשות לצד צו איסור, נמצא בציווי הראשון בעולם לאדם הראשון:

וַיֹּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הָעֵץ תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ (בראשית ב, טז-יז).

האמירה הראשונה היא רשות ולא מצוה: "מכל עץ העץ תאכלו מִמֶּנּוּ". האמירה השנייה היא ציווי: "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו מִמֶּנּוּ".

הצו העיקרי הוא לא לאכול מעץ הדעת, והפועל היוצא הוא שכל השאר רשות.

לגבי המספר שמונה, הפתרון יהיה כדלקמן.

ביום הכיפורים מזה הכהן הגדול לפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה, כלומר, המספר שמונה מתחלק לאחת ושבע. היחס בין אחת לשבע הוא כיחס בין אם לבנים. בעולם הקבלה, האם היא ספירת הבינה, כלומר דרכה אנו מבינים את כל השאר. גם כאן, הפסוק המבאר ששבעת הימים הם רשות, הוא האם, ושאר שבע הפעמים הם הבנים.

והיא, האם, מלמדת על כולם.

ואם את הרמז הזה לא קלטנו, תבוא התורה ותלמד בפירושו: "ששת ימים תאכלו

מצות", מכאן שהיום השביעי הוא רשות באכילת מצה. ועל פי המידה שכל דבר שהיה בכלל (שביעי בכלל שבעת הימים) ויצא מן הכלל ללמד (שהוא רשות), לא ללמד על עצמו (בלבד) יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, שכל שבעת הימים רשות (זאת כמובן מלבד הלילה הראשון, שהכתוב קבעו חובה).

פתרון דומה מצאנו בהלכות חובל ומוזיק. שמונה פעמים התורה מדגישה 'אבר תחת אבר':

וְאִם אָסוּן יִהְיֶה וְנִתְתָּה נַפֶּשׁ תַּחַת נַפֶּשׁ. עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל. כּוֹיָה תַּחַת כּוֹיָה פֶּצַע תַּחַת פֶּצַע חֲבוּרָה תַּחַת חֲבוּרָה (שמות כא, כג-כה).

ובכל זאת אמרו חכמים:

רבי שמעון בן יוחי אומר: עין תחת עין - ממון (בבא קמא פד).

גם כאן, "נפש תחת נפש" זו הכותרת, ספירת הבינה המבארת את כולם. אנו מקישים בגזירה שווה לפסוק מקביל:

וּמִכָּה נֶפֶשׁ בְּהִמָּה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ (ויקרא כד, יח).

כאן רואים בפירוש "ישלמנה" - ממון¹.

מצה - תמצית

ועדיין, עלינו להבדיל בין המִסָּר של מצת החובה בלילה הראשון, לבין מצת שאר הימים שהיא רשות (כלומר לא-חמץ). לעיל כתבנו שִׁמְסָר מצת הרשות היא היד החזקה כנגד ישראל, כלומר היציאה החפוזה ללא יכולת להתפיח את הבצק.

אולם מהו המִסָּר של מצת החובה? הרי היה ציווי מפורש 'וְאֶכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת, עַל מְרִירִים יֵאָכְלוּ' (שמות יב, ח), עוד לפני שלא יכלו להתמדה ולפני שלא יכלו להכין להם צידה!

כדי לגלות את המִסָּר עלינו למצוא את הקשר בין המילה 'מצה' (בה"א ולא באל"ף), לבין המילה 'מצוי', כפי שנוכר בתורה:

וְהִנְשֹׂאָר בֵּינָם יִמְצָה אֶל יְסוּד הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ה, ט).

אכן, המצה היא תמצית הלחם ללא חומרים נוספים (כגון שמרים או שאור

1 וראו עוד במאמר לפרשת משפטים "עין תחת עין" שבספרנו ותשאני רוח.

המתפייחים את הבצק).

כעת נשוב אל ספר דברים ונבחן בדקדוק את דברי הכתוב:

וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשֹׁפֵן שְׁמוֹ שָׁם. לֹא תֹאכַל עִלּוֹ חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפוּזוֹן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ (דברים טז, ב-ג).

התורה מצווה עלינו לאכול מקרבן הפסח יחד עם המצה, כדי לזכור את יום צאתנו מארץ מצרים כל ימי חיינו. כלומר, עלינו לזכור את תמצית הווייתנו ותפקידנו ביום בו נהיינו לעם. תמצית הנשמות המרכיבות את עם ישראל הוא המספר שש מאות אלף.

מה היתה המטרה בירידת בני אברהם יצחק ויעקב למצרים? את זאת אנו למדים מפיו של הקב"ה בעצמו:

וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הֵא-ל-אֱ-לֹהֵי אֲבִיךָ אֶל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִמָּה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם (בראשית מו, ג).

הקב"ה מסמן את המטרה, והיא, לקחת את משפחת הצדיקים, את אברהם יצחק ויעקב, ולמנף אותה לעם גדול במצרים. עם שתשרה עליו שכירת ה', עם שיהיה נציג ה' בעולם וילמד את דרכו לכל העולם.

על העם הזה מוטל לרשת את ארץ ישראל, ולטהרה מידי הכנענים שטימאו אותה במעשיהם המכוערים.

על מנת ליצור עם, יש להגיע למספר 600,000 גברים לבד מטף. זהו המספר המינימלי שיכול להיקרא עם ושעליו תשרה שכירת ה'. כלומר, המספר הזה הוא הכרחי כדי לממש את החזון האלוהי הגדול.

עם ישראל ערך במדבר שני מפקדים. המפקד הראשון נערך בתחילת מסעם במדבר, והשני בסוף המסע. התוצאות הן מפתיעות וכמעט זהות - המספר לא פחת ממספר הברזל שהוא 600,000, למרות שכל הדור שיצא ממצרים מת במדבר מלבד יהושע וכלב.

קרבן פסח הוא סמל שחיטת אלילי מצרים, כפי שאמר משה בעצמו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכְוֵן לְעֵשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַה' אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ? (שמות ח, כב).

תמצית התורה הן עשרת הדברות, ותמצית עשרת הדברות הן השתיים הראשונות

ששמע עם ישראל כולו מפי הגבורה - אנכי ה' אלוהיך ולא יהיה לך אלוהים אחרים על פני.

נמצאנו למדים כי בליל פסח בכל שנה עלינו להעביר לדור הבא, באמצעות 'זהגדת לבנך', את תמצית הווייתנו, המורכבת מפסח מצה ומרור. מצה, תמצית מספרנו כעם, שעבר כור היתוך ושיעבוד בתמצית דמות המרור, ומשימתנו לנתץ את עבודת האלילים באמצעות שחיטת הפסח, אליל העמים הקדומים, וללמד את העולם כולו את אחדות ה' בורא עולם ואת דרכו.

רבן גמליאל סיכם עבורנו את מהות חג הפסח:

רבן גמליאל היה אומ: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור (משנה פסחים י, ה).

